

SLOVSTVO

Jože Kranjc: Ljudje s ceste. Film dveh dni. Izdala Cankarjeva družba v Ljubljani, 1951. Strani 119.

Pisateljevo ime smo srečavali zadnja leta v najrazličnejših revijah, kjer je priobčeval krajše novele in črtice. S pričujočo povestjo pa se nam je Jože Kranjc predstavil prvič samostojno v knjigi. Delo nas zato zanima zlasti kot prvi večji in izrazitejši leposlovni tekst mladega književnega delavca. Zaradi tega moramo tem bolj obžalovati vsako tudi najmanjšo okrnitev, ki je avtorju niso narekovali izključno razlogi notranjega umetnostnega značaja. To dejstvo ne samo da otežkočuje delo literarne kritike, ki more v svoji sodbi biti tem odločnejša in suverenejša, čim pristnejša so po izvoru in izdelavi dela, ki jih sodi — marveč razodeva tudi nekaj, kar z iskrenim pisateljskim poklicem ni združljivo. Zdi se mi značilno, da je pisatelj čutil potrebo, posebej in izven okvira povesti objaviti »Konec Ivana Možine.« (Gl. LZ, 1950, 12.)

To pa ni edino, kar moremo očitati avtorju »Ljudi s ceste«. Njegovo delo je res da šele začetniško, vendar pa kljub simpatičnim vrlinam, na primer gladkemu in sposobnemu pripovedovanju, ne razodeva ničesar izrednega in umetniško važnega. Nasprotno. Povest smatram celo za nov dokaz, da obstoji za naše mlado pripovedništvo slejkoprej velika umetniška nevarnost, da namreč zaide — seveda z razliko metode in življenjskih ciljev — na isto pot, po kateri je nekoč hodilo toliko in toliko piscev našega narodno in moralno usmerjenega ideološko-utilitarističnega slovstva. Umljiv, dasi umetniško nezadovoljiv in neopravičljiv razlog za to nam je treba iskati pač v novem idejnem iskanju našega časa. Tudi Kranjc je skušal biti v svojem življenjskem poudarku nov in sodoben in to zlasti v socialnem zmislu, kar ugotavljam s pridržkom, da se v njem nova zavest še ni umaknila novemu doživetju. Racionalistično, neindividualno razmerje do sveta je ena izmed najosnovnejših potez

njegove duševnosti, kakor morem to razbrati iz pričujočega spisa, dejstvo, ki je po moji sodbi tudi zadnji vzrok za vse umetniške nedostatke. Ni pa izključeno, da pravkar označena poteza, ki umetniško ustvarjanje če že ne popolnoma onemogoča, pa vsaj močno ovira, ni le izraz še ne prebujene umetniške osebnosti, marveč naravnost usoden in nepremagljiv zakon njegove narave. To zadnje bi nujno pomenilo apriorno nemožnost elementarnega umetniškega ustvarjanja. Tudi za sodobnost, ko delo slavi svoje najvišje poveličanje, je namreč ohranil veljavnost starodavni rek — poeta nascitur!

Naj sedaj še določneje opozorim na to, kar nam pričujoči spis nudi negativnega. Ne vem, zakaj je avtor imenoval svojo povest »Film dveh dni«: ali samo po maniri tujih zgledov, ali je morda mislil na zgradbo prikazane snovi, ali pa je s tem celo skušal označiti način pripovedovanja. Mimo nesigurnih odgovorov moremo pribiti dejstvo, da se mu ni posrečilo ustvariti umetniško zadovoljive celote. Dasi se ne more tajiti, da je avtor tuintam ustvaril lepo in prepričevalno mesto tako v lirskem kakor v epskem zmislu, stilno vendarle moti deljeni način pripovedovanja, ki se neodločno giblje med avtobiografskim načinom in objektivnim pripovedništvom. Dejstvo je tudi, da povest nima organskega središča, marveč je njena zamisel nedvomno ideološkega izvora. O tem me prepričuje ne samo epsko nesorazmerni, marveč tudi pogošto nerealistični, v ideologijo in program usmerjeni dialog, zlasti pa dejstvo, da življenjski material, tako imenovani »ljudje s ceste« z redkimi in majhnimi izjemami tvorijo le niz prizorov v zmyslu »dokumentov«. Oblikovno je to zapeljalo avtorja večkrat v navivno reporterstvo, a tudi vulgarizacija jezika spada v vrsto umetniških nekvalitet. Zdi se mi, da je vse to posledica tudi slabo umevanega programa ali načelnih misli o umetnosti, ki jih je bil razvil avtor v svojem uvodu. Ni dvoma, da izvira odtod tudi lažni realizem njegovega pripovedništva. Le redkokdaj se pisatelj skloni nad reko življenja popolnoma svobodno — te-

daj je najboljši, ker najiskrenejši —, v bistvu pa spada njegova povest v vrsto del ideološko-propagandnega slovtva vseh smeri. Čtivo za prepunoge, ki osebnostno in umetniško še niso prebujeni. Zlasti lik glavnega junaka, Ivana Možine, je blede literarna tvorba, brez življenjske resničnosti in prepričevalnosti. Neverjetno je najprej že njegovo »mentorstvo«, ki se vendar zdi kot pouk za stvari, kakršne tvorijo snovno ozadje povesti, zlasti še z ozirom na dejstvo, da je »učenec« sodobni abiturijent (!), nepotrebno, neverjetno in neprepričevalno. Z naivno nedozorelostjo je postavil pisatelj samega sebe, izredno nebogljenega slovenskega inteligenta z dovršeno srednjo šolo, ob lik skorajda »nadčloveške« osebnosti ljudskega apostola Možine, tako da je kontrast še bolj očit. S tem je avtor očitno zašel s poti, s to idealizirano postavbo v okviru najbolj konkretnega okolja in prostora je ustvaril primer nemogoče umetniške sinteze. Zaradi tega delo trpi tem bolj, ker je prav Ivan Možina najvidnejši »človek s ceste«, včasih se celo zdi, da je pisatelj zasnoval povest v prvi vrsti zaradi njega, zaradi njega namreč kot nosivca, zlasti pa oznanjevalca svobodne človečnosti. Dosegel je s tem le, da je svoje delo odmaknil resničnosti ter da sedaj dela vtis izkonstruirane abstraktnosti. Kljub podčrtani pomembnosti ne moremo v liku Ivana Možine videti iz življenja vzete osebnosti, nego le več ali manj neživo tvorbo literarne fantazije, v njegovi usodi pa kljub patosu ne globoke in odrešujoče tragike in občečloveškega simbola. Povest Jožeta Kranjca me zato ni zadovoljila niti kot ilustracija ideoloških gesel sodobnosti, še manj pa seveda kot živ neposreden umetniški privid!

France Vodnik

Liam O'Flaherty: Noč po izdaji. Roman. Poslovenil Oton Župančič. Založba Modra ptica v Ljubljani 1951. Platnice: Ivo Spinčič. Tiskarna Merkur v Ljubljani. Strani 368.

Pozornost, s katero smo se začeli zanimati za severne literature, je znamenje žive potrebe po sočni in močni prozi, ki ji niso predmet pretanka in igrava čuvstvovanja skrajno civiliziranih dvobojevalcev, temveč ljudje z elementarnimi nagoni v borbi za prvobitno pravico do življenja.

Irska nam je prav za prav malo znana, kljub dejstvu, da imamo v prevodih že O. Wildea, B. Shawa, M. Baringa, ki pa so že vendarle prešli v angleški svet in se niso v svojih delih zanimali za irske probleme, in kljub dveh — trem knjigam Patricka Sheehana, ki podobno kot Edward Temple Thurston obravnava izključno irsko življenje, to čudno prelivanje brezprimerne požrtvovalnosti in bojevnosti, temne žalosti in zmagovite ljubezni, to zagonetno dvojnost svetlobe in somračja, ki ima odmev v nasprotju med globoko ukoreninjenim katoličanstvom in ničesar se strašičim anarhizmom. Somračje, ki se v njem izživljajo najbrutalnejši vzgoni do blaznosti divjajoče volje, je svet, ki ga tako mojstrsko prikazuje Liam O'Flaherty. Z romanom je nastopil šele po vojni. Njegovemu prvencu »The Neighbour's Wife« je sledilo več romanov in novel, ki vsi izpričujejo avtorjevo nagnenje do oblikovanja nočnega pola človeške duše, tako »Mračna duša« (1924), zbirka povesti iz dublinskega okolja, »Noč po izdaji« (1925), »Mr. Gilhooly« (1926), ki je poleg romana »Kadar se zver prebudi« dostopnjevnan do zadnje možnosti, kjer se brutalnost in umetnost še skladno prepajata: Mr. Gilhooly je odurna tragedija inženirja, ki se je povrnil iz južne Amerike v Dublin, si najel priležnico, ki jo je ubil v navalu blaznih strasti, sam pa izvršil obsodbo nad samim seboj. Pričujejoči »The Informer«, kot se zove »Noč po izdaji« v izvorniku, je nenavaden poizkus, strniti ogromno dogajanje v dvanajst ur strahotne noči. Ta nepretrganost dejanja, ki jo je v literaturi prignal do viška James Joyce v Ulyssesu, posnemal jo tudi Aldous Huxley in jo prenesel v svojo »kinotehniko«, nam je že znana iz Dostojevskega (prvi del Idijota!) kot rafinirano suggestivno sredstvo, ki čitatelja popolnoma pritegne v krog dejanja. Zgoščenost, enosmernost, zaporednost in neizprosna posledica dogodkov, izvirajočih drug iz drugega, pričarajo vtis usodnosti, ki deluje še dolgo in dolgo na čitatelja.

V dvanajst ur, od večera do jutra, je uklejnena strašna borba med izdajalcem in njegovim nezakonitim sodnikom. Izdajalec je Gypo, mož, ki viharijo v njem nebrzdani nagoni, iščoč samo izhoda, da se sprostijo, pa najsi bo v še tako zverskem dejanju. Ta človek, ki se klati težak in neodrešen po dublinskih labirintih, izda policiji svojega tovariša-